УДК 657.422

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: РОЛЬ У ФУНКЦІОНУВАННІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОБЛЕМИ ПОГАШЕННЯ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАН

Терянік Діана,
здобувач вищої освіти спеціальності 071 Облік та оподаткування
Миколаївський національний аграрний університет
м. Миколаїв, Україна

Анотація: *розглянуто роль дебіторської заборгованості у функціонуванні підприємства та проблеми її погашення в умовах воєнного стану. Визначено основні фактори зростання простроченої заборгованості та обґрунтовано необхідність посилення контролю й використання цифрових інструментів для ефективного управління розрахунками з контрагентами.*
Ключові слова: *дебіторська заборгованість; розрахунки з контрагентами; управління дебіторською заборгованістю; воєнний стан; платоспроможність; цифровізація обліку.*

В умовах сучасної економічної нестабільності, спричиненої воєнним станом в Україні, питання управління дебіторською заборгованістю набуває критичної ваги для забезпечення безперервності діяльності суб'єктів господарювання. Дебіторська заборгованість, будучи невід'ємним елементом розрахункових відносин, виконує двояку роль: з одного боку, вона є інструментом стимулювання збуту та розширення ринків, а з іншого – іммобілізує фінансові ресурси, підвищуючи ризики ліквідності підприємства.

Роль дебіторської заборгованості у функціонуванні підприємства визначається її місцем у кругообігу капіталу. Відволікаючи кошти з обороту, вона зменшує можливість підприємства своєчасно виконувати власні зобов'язання перед постачальниками, бюджетом та працівниками. Водночас, надання товарних кредитів контрагентам є поширеним маркетинговим заходом, що дозволяє нарощувати обсяги реалізації в умовах високої конкуренції [1]. Таким чином, ефективне управління дебіторською заборгованістю полягає у пошуку балансу між бажанням максимізувати прибуток через збільшення продажів та необхідністю підтримувати достатній рівень платоспроможності.

Введення воєнного стану кардинально змінило середовище функціонування бізнесу та загострило проблеми, пов'язані з погашенням дебіторської заборгованості. До основних проблем, з якими стикаються підприємства в цей період, належать:

1. Форс-мажорні обставини контрагентів. Багато підприємств-боржників опинилися на тимчасово окупованих територіях, втратили майно або логістичні ланцюги, що унеможливлює своєчасне виконання ними зобов'язань. Посилання на форс-мажор (воєнні дії) стало найпоширенішою підставою для затримки або несплати боргів. Як зазначає Торгово-промислова палата України, військова агресія є форс-мажорною обставиною, однак це не звільняє боржника від виконання зобов'язання, а лише відповідальності за його невиконання у певний період.

2. Фізична неможливість стягнення. Проведення бойових дій ускладнює, а іноді й унеможливлює доступ до первинної документації, неможливий виїзд для інвентаризації або претензійно-позовної роботи на території, де ведуться активні бойові дії. Це створює значні перешкоди для документування фактів господарських операцій та судового захисту прав кредиторів.

3. Мораторій на стягнення. З метою підтримки економіки, законодавчо було введено мораторій на примусове стягнення майна та коштів з низки підприємств, зокрема об'єктів критичної інфраструктури, що тимчасово унеможливило стягнення боргів у примусовому порядку. Хоча ці обмеження є тимчасовими, вони суттєво впливають на ліквідність кредиторів.

4. Погіршення платоспроможності клієнтів. Зниження купівельної спроможності населення та проблеми з ліквідністю бізнесу призвели до зростання простроченої заборгованості за надані послуги, товари. Підприємства змушені працювати в умовах високого ризику неповернення боргів [2, 3].

Для мінімізації негативних наслідків та покращення стану розрахунків в умовах воєнного стану підприємствам необхідно адаптувати свою обліково-аналітичну політику та систему контролю. Цифровізація облікових процесів відіграє тут ключову роль, оскільки дозволяє не лише фіксувати факти заборгованості, а й прогнозувати поведінку контрагентів. Використання сучасних ERP-систем дозволяє в режимі реального часу відстежувати стан розрахунків з кожним контрагентом, автоматично виявляти прострочену заборгованість та формувати реєстри для претензійної роботи [4]. Більш того, інтеграція з державними реєстрами та аналітичними платформами дає змогу оцінювати доброчесність партнерів ще на етапі укладення договору.

Важливим інструментом стає постійний моніторинг фінансового стану боржників. Такий моніторинг має включати:

- аналіз публічної фінансової звітності контрагентів (за наявності);
- відстеження інформації про відкриті виконавчі провадження, судові справи, зміну керівництва чи реєстрацію;
- оцінку ділової репутації через професійні асоціації чи відгуки інших учасників ринку.

На основі результатів моніторингу доцільно оперативно коригувати умови договорів, зокрема переходити на передоплату для контрагентів з високим рівнем ризику, скорочувати терміни товарного кредитування або вимагати додаткового забезпечення виконання зобов'язань (застава, гарантія, порука). Крім того, в обліковій політиці слід передбачити посилені процедури резервування сумнівних боргів. В умовах війни доцільно переглянути критерії визнання заборгованості сумнівною, скоротивши терміни прострочення, після яких створюється резерв, або збільшивши відсоток відрахувань залежно від категорії ризику контрагента. Також варто проводити щомісячну інвентаризацію розрахунків, щоб вчасно виявити «проблемні» борги.

Не менш важливим є документальне оформлення змін до договірних відносин. У випадку неможливості виконання зобов'язань через воєнні дії, сторонам доцільно укладати додаткові угоди. Серед можливих варіантів

врегулювання:

– надання відстрочки або розстрочення платежу з графіком погашення;

– реструктуризація боргу, зокрема об'єднання кількох зобов'язань в одне з новим строком виконання;

– прощення частини боргу за умови негайної сплати залишку (мирова угода);

– переведення боргу на іншу, більш платоспроможну особу (за згодою кредитора) [3].

Згідно з Цивільним кодексом України, неможливість виконання зобов'язання не припиняє його автоматично, а може бути підставою для зміни умов або розірвання договору за згодою сторін або в судовому порядку [4]. Важливо, щоб усі домовленості фіксувалися письмово, адже це дозволить уникнути суперечок у майбутньому та правильно відобразити операції в бухгалтерському обліку.

Отже, дебіторська заборгованість залишається важливим активом підприємства, проте в період воєнного стану ризики, пов'язані з її неповерненням, суттєво зростають. Ефективне управління нею в таких умовах потребує від підприємств гнучкості, посилення контролю, активного використання цифрових інструментів обліку та аналізу, а також виваженої договірної політики. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка галузевих методик оцінки кредитних ризиків контрагентів з урахуванням факторів воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки.

Список використаних джерел:

1. Кручак Л. В. Важливі аспекти дебіторської заборгованості. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів* : збірник тез доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2023 р., м. Мукачево). Мукачево : Вид-во МДУ, 2023. С. 363-366.

2. Кубік В. Д., Волчек Р. М. Проблеми системи обліку дебіторської заборгованості та шляхи покращення її в сучасних умовах. *Analysis of the problems of science and modern education* : materials of the IX International Scientific and Practical Conference (March 06–08, Prague, Czech Republic). Prague, 2024. P. 47.

3. Коваль О. В., Томчук О. Ф. Бухгалтерський облік в умовах цифровізації. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2024. № 1 (67). С. 23–37. DOI: 10.37128/2411-4413-2024-1-2.

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 05.03.2026).

Abstract: *The study examines the role of accounts receivable in the functioning of enterprises and the problems of its repayment under martial law conditions. The key factors of overdue receivables growth are identified and the need to strengthen control and use digital tools for effective receivables management is substantiated.*

Keywords: *accounts receivable; receivables management; settlements with counterparties; martial law; solvency; accounting digitalization.*

Науковий керівник:
Лугова О. І.,
канд. екон. наук, доцент
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Миколаївський національний аграрний університет